

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

FEATURES OF THE ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS TO A NEW SOCIAL ENVIRONMENT

Стаття присвячена дослідженню психологічних особливостей адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до нового соціального середовища, що є одним із ключових викликів у сучасному українському суспільстві. У роботі розкрито сутність поняття «адаптація» в міждисциплінарному контексті, визначено її структурні компоненти та специфіку прояву у осіб, які зазнали вимушеного переміщення внаслідок збройного конфлікту. Зроблено акцент на тому, що адаптація внутрішньо переміщених осіб включає не лише зовнішнє пристосування до нових умов, але й глибокі внутрішньоособистісні зміни, що супроводжуються переживанням втрати, невизначеності та потреби у відновленні ідентичності. У статті охарактеризовано провідні психологічні чинники, які впливають на ефективність адаптації: емоційна стабільність, рівень тривожності, самооцінка, мотиваційні орієнтації, наявність соціальної підтримки. Особлива увага приділяється впливу травматичного досвіду та наслідків посттравматичного стресового розладу на перебіг адаптаційних процесів. Описано теоретичні підходи до розуміння адаптації ВПО, серед яких виділено когнітивно-біхевіоральний, гуманістичний та соціально-контекстуальний підходи, що дозволяють комплексно аналізувати психосоціальні механізми пристосування. У рамках емпіричного дослідження проаналізовано рівень адаптованості ВПО до нового соціального середовища, виявлено типові труднощі та адаптаційні стратегії, що застосовуються респондентами. Отримані результати стали основою для формування методичних рекомендацій щодо надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам, орієнтованої на зниження психоемоційної напруги, розвиток внутрішніх ресурсів особистості та сприяння ефективній соціальній інтеграції. Запропоновані заходи можуть бути використані у діяльності психологів, соціальних працівників, волонтерів та фахівців системи охорони психічного здоров'я при розробці інтервенційних програм підтримки ВПО в різних регіонах країни.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, адаптація, психологічні чинники, соці-

альне середовище, травматичний досвід, психоемоційна підтримка, соціальна інтеграція, адаптаційні стратегії, психічне здоров'я.

The article is devoted to the study of the psychological characteristics of the adaptation of internally displaced persons (IDPs) to a new social environment, which represents one of the key challenges in contemporary Ukrainian society. The paper explores the concept of «adaptation» in an interdisciplinary context, identifying its structural components and the specific ways it manifests in individuals who have experienced forced displacement due to armed conflict. Emphasis is placed on the understanding that adaptation of IDPs involves not only external adjustment to new living conditions but also profound intrapersonal changes, often accompanied by the experience of loss, uncertainty, and the need to restore personal identity. The article outlines the key psychological factors influencing the effectiveness of adaptation, including emotional stability, anxiety levels, self-esteem, motivational orientations, and the availability of social support. Particular attention is paid to the impact of traumatic experiences and the consequences of post-traumatic stress disorder (PTSD) on the course of adaptive processes. Several theoretical approaches to understanding the adaptation of IDPs are discussed, including cognitive-behavioral, humanistic, and socio-contextual frameworks, which provide a comprehensive understanding of the psychosocial mechanisms of adjustment. Within the empirical part of the research, the level of adaptation of IDPs to new social environments is analyzed. Common difficulties and coping strategies employed by respondents are identified. The obtained results form the basis for developing methodological recommendations aimed at providing psychological support to internally displaced persons. These recommendations are focused on reducing psycho-emotional stress, enhancing personal resilience, and fostering effective social integration. The proposed measures can be applied by psychologists, social workers, volunteers, and mental health professionals in designing intervention programs to support IDPs across various regions of the country.

Key words: internally displaced persons, adaptation, psychological factors, social environment, traumatic experience, psycho-emotional support, social integration, coping strategies, mental health.

УДК 159.942-044.332-054.73
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.64>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Стеценко А. І.

к.психол.н., доцент кафедри
практичної психології
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

Маєвська Н. С.

здобувачка вищої освіти
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

Актуальність проблеми дослідження зумовлена масштабністю внутрішньої міграції, спричиненої військовою агресією та гуманітарною кризою в Україні. Вимушене переміщення населення супроводжується не лише зміною фізичного місця проживання, але й глибокими трансформаціями у сфері соціальної взаємодії, ідентичності та особистісного функціонування. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) потрапляють у нові соціальні контексти, що вимагають від них швидкої адаптації до незнайомих умов, формування нових зв'язків, засвоєння місцевих норм та відновлення психо-

логічної рівноваги. У цих умовах особливої ваги набуває дослідження тих чинників, які або сприяють ефективному пристосуванню, або, навпаки, ускладнюють процес інтеграції ВПО в нове соціальне середовище.

Незважаючи на зростання уваги до теми внутрішнього переміщення, проблема адаптації ВПО залишається недостатньо вивченою у контексті психологічного виміру. Більшість наявних досліджень зосереджені на соціально-економічних аспектах переміщення, тоді як особистісні та емоційно-психологічні реакції на зміну життєвого

середовища часто залишаються поза увагою. Водночас саме ці чинники є ключовими у забезпеченні стійкості, мобілізації внутрішніх ресурсів та здатності до конструктивного подолання труднощів. Системне вивчення адаптаційних процесів дозволить не лише глибше зрозуміти потреби ВПО, а й розробити ефективні стратегії психологічної підтримки, спрямовані на їх повноцінну інтеграцію в нову соціальну реальність.

Вивченням проблематики адаптації внутрішньо переміщених осіб займалися В. Вишньовський [1], С. Волошин [2], Н. Гордієнко та М. Навошицький [3], Я. Дікова [4], Н. Могильова [5], І. Пилипенко [6]. У своїх роботах дослідники розглядали соціально-психологічні аспекти адаптації ВПО, роль психічного здоров'я, соціальної підтримки та організації соціальної роботи в умовах війни та післявоєнного відновлення. Проте більшість праць зосереджена або на загальних теоретичних положеннях, або на окремих аспектах адаптації, що зумовлює потребу в комплексному міждисциплінарному дослідженні психологічних механізмів адаптації ВПО з урахуванням сучасних соціокультурних та військово-політичних реалій.

Мета дослідження – всебічно проаналізувати психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища, виявити ключові чинники, що впливають на ефективність цього процесу, охарактеризувати типові адаптаційні стратегії та на основі емпіричних даних розробити методичні рекомендації щодо надання психологічної підтримки ВПО з метою сприяння їхній успішній соціальній інтеграції.

Поняття адаптації традиційно розглядається як процес пристосування індивіда до змін у зовнішньому чи внутрішньому середовищі. У психологічному контексті адаптація включає когнітивні, емоційні та поведінкові зусилля, спрямовані на збереження цілісності особистості в умовах змін. У випадку внутрішньо переміщених осіб (ВПО) цей процес набуває особливого значення, оскільки вимушене переміщення внаслідок збройного конфлікту є не лише фізичною зміною місця проживання, а й глибоким соціальним, психологічним і культурним зрушенням.

Як зазначає С. Волошин, ВПО, потрапляючи у нове соціальне середовище, прагнуть змінити свою життєву ситуацію, реалізувати мрії, стати успішними, але водночас стикаються з необхідністю знаходження себе в нових умовах, опанування соціально прийнятних моделей поведінки, а також здобуття нових атрибутів і навичок, що дозволяють ефективно функціонувати в новій реальності [2, с. 75]. Цей процес часто супроводжується втратами: соціального статусу, домівки, звичних контактів, що вимагає психологічної перебудови.

Дослідження В. Вишньовського підтверджують, що психологічна адаптація ВПО має багатовимірний характер і включає як внутрішньоособистісні трансформації, так і зміну моделей соціальної взаємодії [1, с. 13].

Особливої актуальності набуває зміст адаптаційного процесу в умовах невизначеності, відсутності стабільного майбутнього, що часто супроводжує переміщених осіб.

Успішна адаптація ВПО великою мірою залежить від індивідуальних психологічних чинників, які визначають здатність особистості до конструктивного подолання кризових ситуацій. До таких чинників належать емоційна стабільність, рівень тривожності, саморегуляція, самооцінка, а також рівень мотивації до змін і наявність соціальної підтримки.

Значний внесок у вивчення цих чинників зробила Я. Дікова, яка, досліджуючи адаптаційні стратегії ВПО, дійшла висновку, що респонденти часто демонструють адаптивні форми поведінки. У поведінковій сфері це виявляється у пошуку соціальної взаємодії та підтримки, у когнітивній – в аналізі труднощів, підвищенні самоконтролю, віри у власні ресурси, у емоційній, в обуренні та протесті щодо труднощів і впевненості у наявності виходу з будь-якої ситуації [4, с. 66].

Подібну точку зору поділяє й Н. Могильова, яка наголошує на значенні психологічного здоров'я як критичного ресурсу адаптації ВПО в умовах війни [5, с. 82].

Психоемоційний стан, зокрема, здатність справлятися зі стресом, приймати рішення у складних умовах, визначає як швидкість, так і глибину процесу пристосування до нових умов життя.

Для цілісного розуміння адаптаційних процесів ВПО важливим є застосування різних теоретичних моделей. Зокрема, когнітивно-біхевіоральний підхід дозволяє розглядати адаптацію як процес формування нових навичок поведінки в умовах змін, заснований на аналізі ситуацій, корекції мислення та розвитку адаптивних патернів [6, с. 45].

Гуманістичний підхід акцентує увагу на внутрішніх ресурсах особистості, потребі в самореалізації, відновленні цілісності «Я» та побудові нової життєвої перспективи. Саме з цих позицій С. Волошин підкреслює прагнення ВПО реалізувати себе у нових умовах [2, с. 75].

Соціально-контекстуальний підхід, представлений у роботах Н. Гордієнка та М. Навошицького, зосереджується на взаємодії між особистістю та приймаючим соціумом. Автори акцентують на важливості активної участі громад, створення підтримувального середовища та ролі соціальної роботи у забезпеченні ефективної інтеграції ВПО [3, с. 325].

Адаптаційні процеси ВПО є складними, динамічними та багаторівневими. Їхнє розуміння можливе лише за умов комплексного підходу, що враховує як індивідуальні психологічні характеристики, так і соціальний контекст переміщення.

Емпіричне дослідження психологічних особливостей адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища було проведено з метою виявлення рівня соціально-психологічної адаптації, особливостей сприйняття нового середовища, копінг-стратегій та суб'єктивного психологічного благополуччя внутрішньо переміщених осіб.

Таблиця 1

**Рівні соціально-психологічної адаптації
серед внутрішньо переміщених осіб (n = 47)**

Рівень адаптації	Кількість осіб	Відсоток (%)
Високий	13	27,7 %
Середній	24	51,1 %
Низький	10	21,2 %

Вибірка дослідження складала 47 осіб віком від 22 до 58 років, які є внутрішньо переміщеними особами та проживають у приймаючих громадах. У дослідженні були використані валідні психодіагностичні методики:

- Опитувальник соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс і Р. Даймонд);
- Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища (за Л. Янковським);
- Шкала психологічного благополуччя (К. Ріфф у адаптації Т. Шевеленкової, Т. Фесенко);
- Опитувальник копінг-стратегій (Р. Лазарус, С. Фолкман).

Отримані результати дали змогу проаналізувати як рівень інтеграції ВПО в нове соціальне середовище, так і індивідуальні механізми подолання стресу та збереження психоемоційного балансу.

За результатами обробки даних методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, встановлено, що більшість респондентів демонструють середній рівень адаптації (24 особи – 51,1%), що свідчить про відносну стабільність, наявність достатніх внутрішніх ресурсів і позитивного ставлення до себе та соціального оточення. Високий рівень адаптації виявлено у 13 осіб (27,7%), що вказує на сформовані ефективні механізми пристосування, емоційну стійкість і конструктивні стратегії взаємодії з новим соціаль-

ним середовищем. Натомість низький рівень адаптації виявлено у 10 респондентів (21,2%), що може свідчити про труднощі в самосприйнятті, недостатню прийнятність соціальних норм нової спільноти, високий рівень внутрішньої напруги або емоційну дестабілізацію.

Більшість внутрішньо переміщених осіб перебувають на середньому рівні соціально-психологічної адаптації, що вказує на часткове пристосування до нового соціального середовища за збереження потенціалу до подальшої інтеграції. Разом із тим, наявність респондентів із низьким рівнем адаптації свідчить про потребу в цілеспрямованій психологічній допомозі та розвитку підтримувальних програм з акцентом на емоційне благополуччя та соціальні зв'язки.

З метою виявлення особливостей адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до нового соціокультурного середовища було проведено опитування із використанням методики Л. Янковського. За результатами обробки відповідей за шістьма шкалами адаптації – адаптивність, конформність, інтерактивність, депресивність, ностальгія та відчуженість – встановлено, що найбільша кількість ВПО продемонструвала середній рівень адаптації за більшістю показників, що свідчить про активне, але ще не завершене пристосування до нових умов життя. Так, адаптивність у 26 осіб (55,3%) перебуває на середньому рівні, при цьому 13 осіб (27,7%) мають високі показники, що вказує на наявність почуття безпеки, позитивного ставлення до оточення та віри у власні сили. Інтерактивність як готовність до соціальної взаємодії була високою у 15 осіб (31,9%), що свідчить про активне включення в нове соціальне середовище. Водночас ностальгія та відчуженість також проявлялись на середньому рівні в 28 (59,6%) та 23 (48,9%) респондентів відповідно, що може свідчити про внутрішнє емоційне коливання між прийняттям

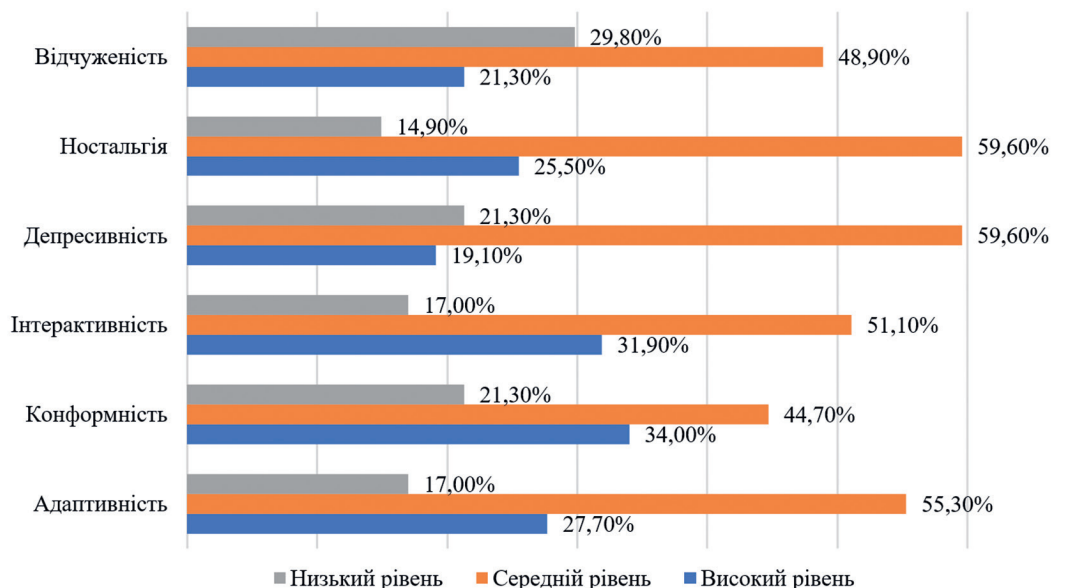

Рис. 1. Рівні вираженості показників адаптації особистості до нового соціокультурного середовища (n = 47)

нового й емоційною прив'язаністю до минулого. Високі показники депресивності були зафіксовані лише у 9 осіб (19,1%), що свідчить про наявність групи ризику, яка потребує психологічної підтримки. Загалом, отримані дані дозволяють говорити про переважаючі адаптивні та інтерактивні типи адаптації, при збереженні помірних проявів емоційної нестабільності, характерної для постстресового стану.

Більшість ВПО продемонстрували адаптивно-інтерактивний профіль адаптації, що свідчить про прагнення до соціальної інтеграції, самореалізації та конструктивної взаємодії з новим середовищем. Водночас помірна вираженість ностальгії та відчуженості, а також наявність частини респондентів із високим рівнем депресивності, вказують на необхідність адресної психологічної підтримки, спрямованої на стабілізацію емоційного стану та формування внутрішніх ресурсів. Отримані результати доцільно враховувати при розробці програм психосоціального супроводу ВПО.

У рамках дослідження психологічних особливостей адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища було використано шкалу психологічного благополуччя К. Ріфф (у адаптації Т. Шевеленкової та Т. Фесенко), яка дозволяє оцінити суб'єктивне відчуття гармонії,

життєвої задоволеності, особистісної зрілості та інтегрованості в соціум. Зокрема, за шкалою «позитивні стосунки з іншими» високий рівень мають 13 осіб (27,7%), середній – 24 особи (51,1%), низький – 10 осіб (21,2%). За шкалою «автономність» високий рівень виявлено у 9 осіб (19,1%), середній – у 28 (59,6%), низький – у 10 (21,3%). Шкала «управління середовищем» демонструє високі показники у 11 осіб (23,4%), середні – у 27 (57,4%) та низькі – у 9 (19,2%). Найбільш проблемною є шкала «особистий ріст»: лише 8 осіб (17%) мають високий рівень, 18 осіб (38,3%) – середній, натомість у 21 особи (44,7%) зафіксовано низький рівень, що може вказувати на труднощі з реалізацією життєвого потенціалу. За шкалою «ціль у житті» високий рівень мають 5 осіб (10,6%), середній – 37 (78,7%), низький – 5 (10,6%). Шкала «самоприйняття» виявила високі показники у 10 респондентів (21,3%), середні – у 26 (55,3%) та низькі – у 11 (23,4%).

Психологічне благополуччя ВПО загалом перебуває на задовільному рівні, однак виявлені ризики в площині особистісного зростання та самоприйняття вимагають адресної підтримки. Зниження цих показників може бути пов'язане з травмою втрати, викликами інтеграції та зміною звичного стилю життя. Отримані дані слугують підґрунтям для розробки індивідуальних програм психологіч-

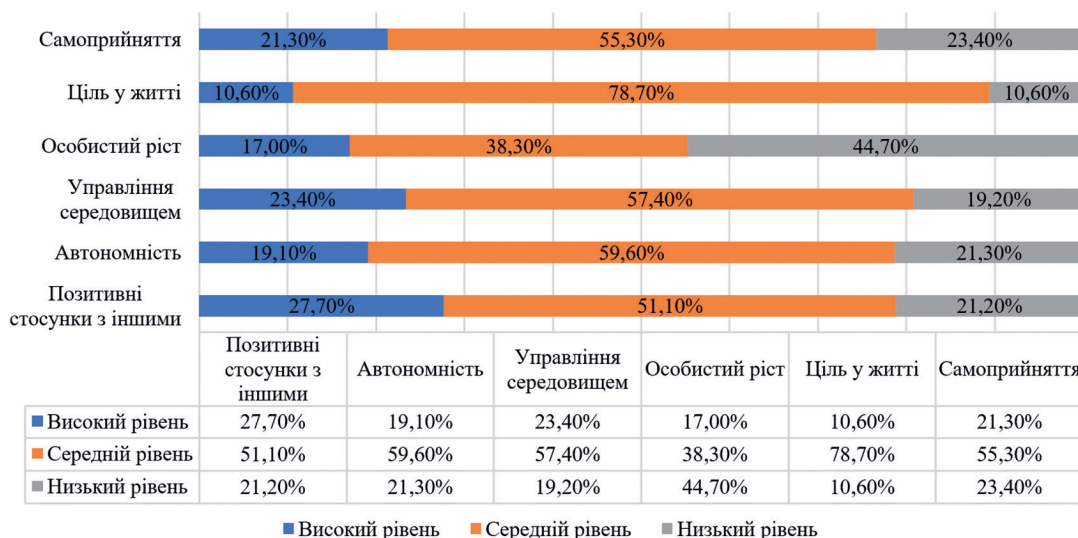

Рис. 2. Результати дослідження за методикою «Шкала психологічного благополуччя» (К. Ріфф) серед ВПО (n = 47)

Таблиця 2

Рівні вираженості копінг-стратегій у внутрішньо переміщених осіб (n = 47)

Копінг-стратегія	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Планування вирішення проблеми	28 (59,6%)	14 (29,8%)	5 (10,6%)
Позитивна переоцінка	26 (55,3%)	15 (31,9%)	6 (12,8%)
Пошук соціальної підтримки	24 (51,1%)	17 (36,2%)	6 (12,8%)
Самоконтроль	18 (38,3%)	21 (44,7%)	8 (17,0%)
Дистанціювання	16 (34,0%)	19 (40,4%)	12 (25,6%)
Прийняття відповідальності	20 (42,6%)	20 (42,6%)	7 (14,8%)
Втеча-уникнення	14 (29,8%)	20 (42,6%)	13 (27,6%)
Конфронтаційний копінг	10 (21,3%)	22 (46,8%)	15 (31,9%)

ного супроводу, спрямованих на підвищення рівня життєвої мотивації, самореалізації та внутрішньої гармонії ВПО.

Метою застосування опитувальника Р. Лазаруса і С. Фолкмана було виявлення домінуючих копінг-стратегій, які використовуються респондентами в умовах адаптації до нового соціального середовища. Результати свідчать, що найбільш поширеними адаптивними стратегіями є планування вирішення проблеми, позитивна переоцінка та пошук соціальної підтримки. Водночас у частини опитаних фіксуються високі показники втечі-уникнення та конфронтаційного копіngu, що вказує на можливі ознаки психологічного напруження або дезадаптації.

Отримані дані засвідчують, що більшість ВПО використовують адаптивні копінг-стратегії, спрямовані на аналіз ситуації, пошук підтримки та позитивне переосмислення труднощів. Проте наявність помірного рівня втечі-уникнення та конфронтаційного копіngu у частини вибірки вказує на ризик емоційного виснаження або непродуктивного реагування на стрес, що потребує подальшої психологічної допомоги та профілактики дезадаптивної поведінки.

Результати комплексного емпіричного дослідження засвідчили, що більшість внутрішньо переміщених осіб демонструють середній рівень соціально-психологічної адаптації з тенденцією до адаптивно-інтерактивного профілю, що вказує на потенціал до ефективної інтеграції в нове соціальне середовище. Водночас у частини респондентів виявлено емоційні труднощі, зокрема підвищену депресивність, ностальгію та відчуженість, що свідчить про внутрішню нестабільність, пов'язану з травматичним досвідом переміщення. Аналіз копінг-стратегій підтвердив переважання адаптивних підходів до подолання труднощів (планування, позитивна переоцінка, пошук підтримки), проте у значної частини осіб також спостерігається використання дезадаптивних стратегій – втечі, уникнення, конфронтації. Психологічне благополуччя респондентів виявилось переважно середнім, проте окремі сфери – особистісне зростання, самоприйняття та автономія – потребують цілеспрямованої підтримки.

Спираючись на отримані результати, доцільно розробити та впровадити багаторівневу систему психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб, яка враховуватиме як рівень соціально-психологічної адаптації, так і індивідуальні особливості копінг-поведінки, структуру благополуччя та ризики дезадаптації. З огляду на домінування середнього рівня адаптації та поширеність помірних емоційних порушень, важливо забезпечити:

Психоосвітню роботу з ВПО щодо усвідомлення власного емоційного стану, можливостей саморегуляції та активного подолання стресових ситуацій.

Групові тренінгові програми розвитку адаптивних копінг-стратегій, зокрема планування, пере-

оцінки ситуацій, формування довіри, соціальної активності та відповідального ставлення до змін.

Індивідуальне консультування для осіб із високими показниками дезадаптації, підвищеної депресивності та відчуження, з метою стабілізації емоційного стану, формування позитивної самооцінки та підтримки самоідентичності.

Створення середовищ соціальної підтримки у громадах – залучення волонтерських та соціальних ініціатив, забезпечення регулярних контактів із психологами, соціальними працівниками, культурними медіаторами.

Фокус на особистісне зростання та самореалізацію, зокрема через профорієнтаційні заходи, освітні програми, розвиток громадянських ініціатив, що дозволяють відновити почуття автономії, мети в житті та активної життєвої позиції.

Загалом, впровадження психологічної підтримки має бути системним, міждисциплінарним та адаптованим до потреб конкретної групи ВПО, з урахуванням вікових, гендерних, культурних та травматичних чинників, що впливають на їхній шлях адаптації.

Таким чином, проведене дослідження засвідчило, що процес адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до нового соціального середовища є складним, багаторівневим і динамічним явищем, яке охоплює як зовнішнє пристосування до умов життя, так і глибокі внутрішньоособистісні трансформації, пов'язані з переживанням втрати, невизначеності та необхідності відновлення особистісної цілісності. Більшість респондентів демонструють середній рівень соціально-психологічної адаптації, відносно психоемоційну стабільність і схильність до використання конструктивних копінг-стратегій (планування, позитивна переоцінка, пошук соціальної підтримки), що свідчить про збереження адаптаційного потенціалу. Водночас наявність респондентів із високим рівнем депресивності, ностальгії, відчуженості та дезадаптивних стратегій реагування (втеча, уникнення, конфронтація) вказує на потребу в системній психологічній підтримці та створенні безпечного соціального середовища. Результати дослідження є підґрунтям для впровадження багаторівневих інтервенційних програм, орієнтованих на розвиток внутрішніх ресурсів, самореалізацію, зміцнення соціальних зв'язків і формування позитивної ідентичності ВПО. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення динаміки адаптації у часовій перспективі, аналіз вікових, гендерних і професійних відмінностей, розробка психотерапевтичних практик та оцінка ефективності підтримувальних програм у контексті соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишньовський В. Психологічна адаптація вимушено переміщених осіб, жертв воєнних конфліктів. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи:*

історичні та психологічні наслідки: Матеріали II Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 21–22 квітня 2022 р.). Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2022. С. 13–15.

2. Волошин С. М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Проблеми соціальної психології та психології мас : наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2019. № 9. С. 73–76.

3. Гордієнко Н.В., Навошицький М.Т. До проблеми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах та організації соціальної роботи з ними. *The 10th International scientific and practical conference “Science, innovations and education: problems and prospects” (May 4–6, 2022) CPN Publishing Group*. Tokyo, Japan. 2022. P. 323–333

4. Дікова, Я. Є. Особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в сучасному українському суспільстві : дипл. роб. магістра. Одеса, 2020. 89 с.

5. Могильова Н.М. Особливості психічного здоров'я та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни: досвід України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 2. С. 81–85.

6. Пилипенко І. Л. Особливості соціально-психологічного супроводу процесу адаптації внутрішньо переміщених осіб : магіст. роб.; наук. кер. Т. І. Дучинська ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, факультет психології, каф. практич. психології та психодіагностики. Луцьк, 2024. 81 с.

7. Kinash O. Social adaptation of internally displaced persons under martial law as a scientific problem. *Social Work and Education*. 2024. № 11(1). P. 135–141.